

Mis on kaalul, kui teemaks on keel?

Keeleideoloogiline vaidlus *liiderliku* üle

KERTTU ROZENVALDE, KRISTEL ALGVERE

Keeleideoloogilised arutelud ühtaegu peegeldavad ja (taas)loovad arusaamu keele kohta. Artiklis tõstame fookusesse keeleideoloogiate tahu, milles pealtnäha on juttu küll keelest, kuid taustal seostatakse keelt teiste ühiskondlike nähtustega. Millest kõneldakse keelevaidlustes peale keele? Kes on need, kes oma seisukohti väljendavad? Juhtumiuuring, mille näitel keeleideoloogiaid käsitleme, on 2023. aasta märtsis ja aprillis peamiselt ajakirjanduses peetud avalik arutelu sõna *liiderlik* tähenduste üle. Lühidalt kokku võttes on see vana laensõna saksa keelest: *liederlich* 'kombelõtv', teisalt uus laen inglise keelest: *leader* 'juht' koos omadussõna sufiksiga *-lik*, mis annab tähenduse 'juhiomadustega' (vt ka Lindström jt 2023: 35).

Keeleideoloogiatest pole ükski ühiskond ega ühiskonnaliige vaba, sh meie uuri-jatena (Woolard 2020). Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi teaduritena oleme oma teadlaspositsioonist ja maailmavaatest lähtuvalt nõus kolleegidega, kes artiklis käsitletavas arutelus võtsid sõna debati tahtmatult käivitanud doktorandi kaitseks (Keeleaps töi pahameeletormi... 2023). Samuti pole juhtumi valik juhuslik. Noorte keeleteadlastena tundsi me kaasa oma kolleegile ning peame vajalikuks seda tagantjärele mõtestada. Siiski püüame debati analüüsis jõuda kaugemale isiklikest seisukohtadest: ühe või teise osapooli kaitsmise asemel kirjeldame toimunud arutelu keeleideoloogiate ja neid väljendava argumentatsiooni ülesehituse vaatevinklist. Arutelu raamistamises lähtume kriitilise sotsiolingvistika teoreetilisest vaatenurgast. Meie eesmärk pole analüüsida, kummal poolel on õigus, vaid tuua välja keelevälised murekohad, mida sellises arutelus keelega seostatakse ja mille üle vaieldakse kui näiliselt keeleküsimuse üle. Sedasi loodame anda panuse keeleteadlaste ja teiste keeleinimeste – toimetajate, õpetajate, ajakirjanike – vahele tekkinud lõhe ületamiseks. Lõhele teadlaste ja teiste vahel on hiljuti Eestis avalikkuses tähelepanu pööranud nii keeleteadlased (Tavast 2024) kui ka teiste teadusharude esindajad (nt Sakova 2024; Uusberg 2024; Sova 2024).

1. Keeleideoloogiad

Keeleideoloogiate uurijad on tähele pannud, et keelest kõneldes on tihtipeale tegelikuks teemaks miski muu (Blommaert 1999; Woolard 2020). Sotsiolingvistideni jõudis huvi keeleideoloogiate vastu lingvistilistelt antropoloogidelt, kes tõid esile, et keel ja sotsiaalne struktuur on omavahel seotud keeleideoloogia kaudu (Woolard 2020: 2), täiendades nii Briti sotsioloogi Basil Bernsteini mõtet, et keel ja kõne on omavahel seotud sotsiaalse struktuuri kaudu. Keeleteadlane ja antropoloog Michael Silverstein

(1979: 173) määratles keeleideoloogiad kui kõnelejate uskumuste kogumid tajutud keelestruktuuri ja -kasutuse mõtestamiseks ja hindamiseks. Meie mõistame artiklis keeleideoloogiad kui pealtnäha keele kohta käivate uskumuste, teadmiste ja väärtuste organiseeritud tervikut, mis mõjutab seda, kuidas me ümbritsevat maailma näeme, oma kogetut tajume ja tõlgendame (Annist, Kaaristo 2023).

Keeleideoloogia kaudu loovad inimesed seoseid keelekasutuse ning identiteedi, intelligentsuse, moraalsuse ja teiste sotsiaalsete nähtuste vahel (Woolard 2020: 2). Keeleideoloogiad on ühiskonnas jagatud (Schieffelin jt 1998; Blommaert 1999) ja näitavad, kuidas keel on seotud kaasamise, tõrjumise ja ühiskondlike võimalustega, näiteks haridusele ja töökohtadele ligipääsuga (Vessey 2013; Woolard 2020). Sageli ei ole inimesed teadlikud ideoloogia mõjust: näiteks keelenorme võidakse pidada iseenesest mõistetavaks (Garrett 2010: 7). Keeleideoloogiate uurimise üks põhjusi on seega näidata, et selle taga, kuidas inimesed teiste keelekasutust tajuvad, on väga suure tõenäosusega vaikimisi mingi keeleideoloogia.

Ideoloogia võib olla ka võimu kehtestamise vahend. Ühiskonnas on alati võistlevaid ideoloogiaid, mis püüavad saada hegemooniliseks ehk valitsevaks ideoloogiaks (Althusser 1976). Prantsuse sotsioloogi Pierre Bourdieu (1991) järgi on sümboliline võim otseselt seotud sümbolisüsteemidega, mh keelega, ning inimeste ja inimirühmade keelekasutus ja uskumused keele kohta etendavad olulist rolli võimu kehtestamisel. Avalikud arutelud mitte ainult ei kujunda keeleideoloogilisi arusaamu, vaid mõjutavad ka laiemalt keelelisi ja ühiskondlikke struktuure (Blommaert 1999: 10; Woolard 2020). Pealtnäha arutletakse neis debattides näiteks keele puhtuse või sotsiaalse väärtuse üle, kuid sellised arutelud sünnivad alati laiemate sotsiopolitiiliste ja ajalooliste võimusuhte taustal ning võimaldavad võimusuhteid ühiskonnas ümber mängida (Althusser 1976; Blommaert 1999: 2). Ideoloogiline diskursus on seega seotud sotsiaalsete konfliktide, ebavõrdsuse ja võimuvõitlusega.

2. Standardkeele ideoloogia

Artiklis käsitletav juhtumiuuring on temaatiliselt seotud ühe levinuima keeleideoloogiaga, nimelt standardkeele ideoloogiaga. Terminiga tähistatakse usku rahvusriigi vajadusteks standardiseeritud ühisesse keelevariante. Ameerika keeleteadlane Rosina Lippi-Green (2012: 67) on defineerinud standardkeele ideoloogia kui „kallutatuse abstraktse idealiseeritud homogeense kõnekeele poole, mille kehtestavad ja mida säilitavad valitsevad institutsioonid ja mille eeskujul on näiliselt kirjakeel, kuid mis on tegelikult pärit peamiselt kõrgema keskklassi kõnekeelest”. Standardkeele ideoloogiat on seostatud ka rahvuslike püüdluste ja identiteedipoliitikaga, mille juured ulatuvad XVIII sajandi lõppu ja XIX sajandi algusesse (Ayres-Bennett 2021: 27).

James Milroy, üks esimesi standardkeele ideoloogia esiletõstjaid ja uurijaid, kirjutab, et see on pannud standardiseeritud keelte kõnelejad uskuma, et nende keel eksisteeribki kõige paremini ja õigemini standardiseeritud kujul. Ta rõhutab, et ideoloogia mõjutab, kuidas keelekasutaja keele olemust mõistab: standardiseeritud keelte

kõnelejad elavad standardkeele kultuuris. (Milroy 2001: 530) Milroy peab standardkeele ideoloogiat jõuks, mis mõjutab keelt ehk rohkemgi kui keele sisemine struktuur. Ehkki sotsiolingvistid on aastakümneid rõhutanud, et keele varieerumine on loomulik ja isegi rikastav, usuvad inimesed ikka, et on üks õige ja kindel viis, kuidas midagi öelda, ja kipuvad keele varieerumist tülilikaks pidama (Davies 2000: 122). Milroy (2001: 535) seostabki seda käitumist standardkeele ideoloogia mõjul tekkinud kindla usuga keele korrektsusse. Leedu sotsiolingvist Loreta Vaicekauskienė (2012: 77, 98) on esile toonud, et standardkeele ideoloogia ja preskriptiivne keelekorraldus võivad negatiivselt mõjutada kõnelejate keelelisi hoiakuid ja enesekindlust – seda eriti inimeste puhul, kelle peamine töövahend on keel, sest nemad puutuvad standardiseeritud kirjakeelega kokku rohkem kui ükski teine ühiskonnarühm.

Kes määravad standardkeele normi? Keelel endal pole kõrget mainet, vaid presitiizi loovad ja seda hoiavad alal standardkeele kasutajad (Bourdieu 1991; Milroy 2001: 532). Saksa sotsiolingvist Ulrich Ammon (2015) kirjutab, et normi määravad erinevad autoriteedid. Saksamaa näitel on ta loonud mudeli neljast omavahel sümbioosis olevast sotsiaalsest jõust, mis mõjutavad ühiskonnaliikmete suhtumist standardkeelde: a) eeskuju-kõnelejad ja eeskuju-autorid (nt televisiooni- ja raadiouudiste diktorid), b) keeleekspertid (ühiskonnas lugupeetud keeleteadlased), c) keelekodifitseerijad (nt keelestandardit määravad sõnaraamatud) ja d) keelenormide loojad (nt normatiivseid sõnaraamatuid koostavad leksikograafid) (Ammon 2015: 57). Kui kolm mudelis esitatud autoriteeti on inimesed, siis üks neist – sõnaraamat – on elutu. Sellega rõhutab Ammon (2015: 59), et isegi kui sõnaraamatu koostajate eesmärk on luua deskriptiivne teos, muutub see sageli siiski korrektse eneseväljenduse või teiste keelekasutuse parandamise aluseks.

Oma mudelis eristab Ammon (2015: 55) esiteks autoriteete, kes keelenorme otse inimestele vahendavad (nt keeleõpetajad ja -toimetajad), ja teiseks neid, kelle mõju inimeste keelekasutusele on kaudsem (nt leksikograaf ja sõnaraamat). Suuremal osal elanikkonnast puudub tema sõnul „keeleline autoriteet”, mistõttu ei saa nad otseselt standardkeele normi mõjutada, küll aga võivad avaldada arvamust. Sageli kurdetakse näiteks keelekultuuri allakäigu või võõrsõnade pealetungi üle (Cameron 1995; Ammon 2015). Ka sel võib olla kaudne mõju standardkeele normi kujundamisele (Ammon 2015: 65).

Keeleteadlased on Ammoni mudeli järgi ühed standardkeele normi määrajad, kuid tekib küsimus, kas ja kuidas nad teistest normikehtestajatest erinevad, või isegi täpsemalt, kas ja mil määral keeleteadlase ja leksikograafi rollid kattuvad. Seda teemat puudutab näiteks norra päritolu Ameerika keeleteadlane Einar Haugen, kes on põhjalikult kirjeldanud standardkeelte loomisprotsessi. Haugen (1987: 60) kirjutab, et keeleteadlased said oluliseks tänu oma ekspertirollile standardkeelte loomisel ja süsteemsel kirjapanekul. 2022. aastal ilmunud aramusartiklis võtab rida Eesti Keele Instituudi keelekorraldajaid ja -teadlasi sõna oma rollide kattuvuse kohta: „Peaaegu kõik keelekorraldajad uurivad keelt teadlasena, paljud toimetavad tekste ja/või õpetavad (üli)koolis” (Langemets jt 2022).

Üks standardiseeritud kirjakeele peamisi levikukohti on kool, sest hariduse omandamine on teatud eluperioodil kõigile kohustuslik (Bourdieu 1991). Ka siin-

kohal on Vaicekauskienė (2012: 77) rõhutanud, et standardkeelele omistatav kõrge prestiiž ja kohustus kasutada koolis normikohast kirjakeelt võivad tõsiselt mõjutada noorte keelelist enesekindlust. Olenemata enne kooli omandatud keelerepertuaarist õpetatakse eesti keele tundides just nimelt standardiseeritud kirjakeelt (Gümnaasiumi riiklik õppekava 2011; Põhikooli riiklik õppekava 2011) – nõnda luuakse müüti heast ja halvast keelest aina uuesti (Lindström jt 2023: 36). Antropoloogid Aet Annist ja Maarja Kaaristo kirjutavad Michel Foucault'le (2005 [1971]) viidates: „Noored on ühiskonnas sageli „teine”, keda on vaja kontrollida ja ettekirjutatud raamidesse suruda. Sellepärast esitatakse noori tihtipeale seoses probleemidega [---]. Samal ajal ei saa nad ise avalikkuses piisavalt sõna, ja nii kujuneb tõde noorte ebakompetentsuse ja nende kontrollimise vajaduse kohta.” (Annist, Kaaristo 2023: 56) Noortekeel on näide keelevariandist, millel on grupi sees kõrgem prestiiž kui standardkeelel; sama saab öelda näiteks võru keele kohta (nt Koreinik jt 2023; Plado jt 2023).

3. Keeleideoloogilised arutelud Eestis

Eesti keele üle on viimastel sajanditel ikka ja jälle tuliselt arutletud. Avalike debatide keskmes on olnud eesti kirjakeele loomine ja standardiseerimine (Undusk 2012; Viht, Habicht 2022), sh Johannes Aaviku keeleuuendusliikumine (Chalvin 2023), viimasel ajal ka kirjakeele normeerimise vajalikkus ja viisid (Koreinik 2023; Vainik, Paulsen 2023). Keele üle väideldakse teistelgi teemadel. Näiteks kipub kõne all olema eesti keele ohustatus (Koreinik, Praakli 2013; Koreinik 2023), seda eriti kõrghariduse ingliskeelustumise kontekstis (Klaas-Lang, Metslang 2018; Soler, Rozenvalde 2021). Antoine Chalvin (2023: 28) kirjutab, et keelevaidlused on jätnud „jälje kollektiivsesse teadvusesse, teravdades kindlasti avalikkuse tundlikkust selliste küsimuste suhtes”.

Chalvin nimetab „Eesti ajaloo esimeseks keeletülks” Bengt Gottfried Forseliuse ortograafilise uuenduse üle peetud arutelu 1687. aastal, milles väideldi piibli tõlkimise üle põhjaeesti keelde. Väideti, mis kirjaviisi kasutada ja kuivõrd peab kirjaviisi peegeldama rahva kõneldud keelt (Chalvin 2023: 23). Chalvin toob keeletüli välja kaks leeri. Ühel pool olid Forseliust toetavad noored pastorid, kes püüdsid kirjakuju rahva kõneldud keelega vastavusse viia. Teisel pool olid aga Heinrich Stahli ortograafiat kaitsvad konservatiivid, kes rõhutasid vajadust lähendada eesti keelt saksa keelele: nad „tahtsid rahvakeelt muuta, et viia see vastavusse kunstliku keelega, millele andis nende silmis kahekordse prestiiži kirjalik kuju ja sarnasus saksa keelega” (Chalvin 2023: 23–24). Juba tollaegses keeledebatis arutleti seega küsimuse üle, millest meie artikli aruteluosas juttu tuleb: mis on keele olemus ja missuguses suhtes peaksid olema kõneldud ja kirjutatud keel? Hiljutises artiklis järelavad Annika Viht ja Külli Habicht (2022), et eesti kirjakeele arendamises jäi Stahlist Eesti Kirjameeste Seltsini, XVII sajandist XIX sajandi lõpuni, peale pigem tegelik keelekasutus.

Üks tulisemaid avalikke vaidlusi eesti keele üle peeti XX sajandi esimestel aastakümnetel Aaviku keeleuuendusliikumise ja samal ajal aset leidnud eesti keele standardiseerimise üle. Chalvin toob välja kolm kaasaegsete vastuargumenti

uuendusliikumisele; need kerkivad esile ka meie käsitletavas debatis. Esiteks kaitsti juba XX sajandi algul seisukohta, et loomulik keel on parem kui kunstlik keel. Teine Aaviku kaasaegsete vastuargument puudutas keeleteadlaste rolli keelearenduses: keele arendamine ja uuendamine ei ole üleüldse keeleteadlaste ülesanne. Chalvin tsiteerib siinkohal Jaan Jõgeveri (1913: 302): „Keelemeeste ülesanne ei ole mitte keelt uuendada ja parandada, vaid keele elamisest ja olemisest õiget pilti pakkuda.” Kolmandaks toob Chalvin välja põlvkondlikud keeleideoloogilised erinevused, mis keeledebattides ka sajandi eest välja paistsid: keeleuuenduse vastased „olid suures enamuses Aavikust vanemad” ja „[k]una keeleuuenduse pooldajad olid enamasti noored [---] näib vaidlus keeleuuenduse poolt ja vastu kattuvat vähemalt mingil määral kahe põlvkonna vahelise hoiakute erinevusega”. (Chalvin 2023: 63–66)

Aaviku keeleuuendusliikumine hääbus seoses eesti keele standardiseerimisega, „mille mõjul uuendatud keel üsna kiiresti kasutuselt taandus”. Sõnaraamatu autoriteet pandi maksma sunnimeetmetega (ministeeriumi käskkirjadega, mis nõudsid standardkeele kasutamist koolis, ametiasutustes ja ametlikes väljaannetes). (Chalvin 2023: 74–75) See on keelekorralduses igati tavapärane olnud ka mujal (Haugen 1987; Ammon 2015).

Seevastu Jaan Kaplinski (2020: 6) on väljendanud kurbust, et eesti keele arendamisel lähtutakse endiselt Aaviku poolfuturistlikest arusaamadest, samal ajal ei tunta ega hinnata piisavalt keeleteadlaste nagu Andrus Saareste, Lauri Kettuse, Kaarel Leetbergi ja Valter Tauli tööd ja vaateid.

Kadri Koreinik (2023) kirjutab, et Eesti keelekorralduses on aset leidmas paradigmaatiline muutus: kui varem on tuginetud hoolikalt valitud elitaarsetele keelenäidetele, siis nüüdseks aktsepteeritakse standardkeele korraldamises senisest rohkem mitteelitaarseid laialt kasutatavaid keelevariante. Põhjalikuma ülevaate muutustest on esitanud Lydia Risberg ja Margit Langemets (2023). Koreinik (2023) lisab, et keelekorralduse põhimõtete muutmine on viinud arvamuste polariseerumiseni ja lõonud keeleinimesed (keelekorraldajad, -teadlased, -õpetajad) kahte leeri. Ehkki Eesti seadused ei kirjuta otsesõnu ette, et meedias ja koolis peaks kasutama standardkeelt, on see ühiskonnas vaikimisi kujunenud tavaliseks praktikaks. Keeleseaduse umbmäärast sõnastust on võimalik tõlgendada ka nii, nagu see sellise kohustuse sätestaks: „Muudes avalikkusele suunatud tekstides, millele ei kohaldata ametliku keelekasutuse nõuet, sealhulgas eesti keele kasutamisel meedias, järgitakse keelekasutuse head tava” (KeeleS § 4 lg 3). Standardiseeritud eesti keelt peetakse eestlaste identiteedi keskseks komponendiks (Valk 2010; Lindström jt 2023). Keelekorralduse paradigmaatiline muutus, mida on nimetatud isegi keelekriisiks, tuli laiemalt avalikuks 2020. aastal ja sellele on järgnenud ulatuslik diskussioon (Klaas-Lang 2022; Vainik, Paulsen 2023).

4. Andmed ja andmeanalüüsi meetod

Analüüsime artiklis sõna *liiderlik* tähenduste üle meedias peetud keeledebatti, mis sai alguse 2023. aasta emakeelepäeval (14. märtsil) ja kestis aktiivselt umbes kuu aega kuni 15. aprillini. Meie materjaliks on kõik avalikus meedias sel teemal avaldatud (arvamus)artiklid ja videointervjuud – kokku 19 ühikut, sh televisioonisaate lõik, millest debatt alguse sai, Facebooki postitus, mis saatelõigule sotsiaalmeedias tähelepanu tõmbas ja selle levikut võimendas (viitame sellele meediakajastuse põhjal), üks ametlik Facebooki postitus, 13 arvamusartiklit, üks ülevaateartikkel, milles kajastatakse erinevaid seisukohti, üks televisiooniintervjuu ja ühe MTÜ blogipostitus. Videote analüüsimiseks transkribeerisime neis räägitu.

Vaatlusaluse debati diskursus on argumenteeriv, st debatis osalejad esitavad oma seisukohtade kaitseks põhjendusi ja vastuväiteid (van Eemeren; Henkemans 2016). Erinevate seisukohtade ja argumentatsioonikäikude tuvastamiseks vaatleme andmeid argumentatsioonianalüüsi pragma-dialektilisest vaatenurgast (van Eemeren jt 2014). Meetod võimaldab rekonstrueerida arutelu ja mõtestada, mille üle arutletakse: teha kindlaks eriarvamus, väljendatud seisukohad ja argumendid ning väljendamata seisukohad ja eeldused. Rakendame kriitilise arutelu mudelit (van Eemeren; Houtlosser 2002), mis kirjeldab, milline oleks argumenteeriv diskursus ideaalis, kui eesmärk oleks lahendada eriarvamus. Sellisel ideaaljuhul iseloomustaks diskursust neli etappi: 1) vastandumine (ingl *confrontation*), milles määratakse kindlaks eriarvamus; 2) avaetapp (*opening*), kus pooled otsustavad oma erimeelsuse lahendada; 3) argumenteerimine (*argumentation*), kus esitatakse seisukohad ja nende kriitika, ning 4) kokkuvõttev etapp (*concluding stage*), kus tehakse kindlaks arutelu tulemus (van Eemeren; Houtlosser 2002). Selline analüüs võimaldab vaadelda materjali tervikuna ja võrrelda debatis osalejate argumentatsioonikäike, mis on seotud vaidlusaluse teemaga.

Argumentatsioonianalüüsi meetod ei kätke kriitilist lähenemist, see ei käsitle otseselt võimu- ega sellega seotud agentsusküsimusi. Näeme seda sobivat eesmärgiga mitte võtta seisukohta ühe või teise poole kaitseks, vaid keskenduda debati argumentatsiooni sisule ja ülesehitusele, jõudmaks pealtnäha keeletemalises arutelus kerki- vate muude ühiskondlike teemadeni.

5. Andmeanalüüs: arutelukäik

Arutelu sai alguse 14. märtsil 2023 Kanal 2 eetris olnud „Täistunni” saate lõigust. Emakeelepäeva puhul käsitles Neeme Raud eesti keelt ja selle tulevikku. Saadet tutvustati Kanal 2 kodulehel nii: „Neeme Raud küsib, kas peame Eesti [*sic!*] keele pärast muret tundma?” Peale eesti keele teema räägiti saates Vene kodanike korteristudest Ida-Virumaal ja Tanel Toomi uuest filmist. Saatele järgnenud kuu aja jooksul võtsid avalikust arutelust osa või said selles sõna 34 inimest: peamiselt ajakirjanikud, keeleteadlased, keeletoiimetajad, kirjanikud, eesti keele õpetajad, õppejõud ja riigiametnikud. Debatt leidis aset pea kõigis suuremates meediakanalites, peale selle ka

sotsiaalmeedias ja väiksema leviga portaalides. Teemat käsitleti ka ETV „Ringvaates”. Arvamusartikleid ilmus ERR-is, Postimehes, Õhtulehes, Delfis, Eesti Päevalehes ja Sirbis ning portaalides Uued Uudised ja Objektiiv. Lisaks avaldati blogipostitus Eesti Keeletoimetajate Liidu koduleheküljel.

5.1. Vastandumise etapp

14. märtsi 2023 „Täistunni” saadet alustas ajakirjanik Elo Möttus-Leppik emakeelepäeva tervitustega ja saate sisu tutvustamisega. Meie artikli jaoks olulist saatelõiku tutvustas ta nii: „Neeme Raud küsib, kas me üht ja sama keelt kõneldes ikka üksteisest ühtmoodi aru saame ning kas meie kallist emakeelt on vaja kaitsta?” Video-pilt näitab samal ajal silte linnatänavatelt, millelt võib lugeda „pizzeria”, „restoran” ja „Flowers make people happy”, käsitsi paberile kirjutatud sõnu *liiderlik* ja *osavõtlik* ning tšätti, mis algab nii: „Wassup mees! Kle läheks kinno vms homme?” 12 minutit kestva saatelõigu eesti keele kohta juhatab Raud sisse sõnadega:

- (1) Rääkides sama keelt ja samu sõnu, võime üksteisest siiski täiesti erinevalt aru saada. Kas peaksime eesti keele praeguse seisu ja tuleviku pärast muret tundma? Järgmine lugu puudutab meid kõiki. Ilma selle peategelaseta ei saaks me praegu siin omavahel üksteisest üldse aru! Ma räägin keelest, meie eesti keelest, tänu millele ma siin ka teiega suhtlen. Täna on emakeelepäev ja nii on õigustatud küsimus, kas peaksime oma eesti keele nii praeguse seisu kui tuleviku pärast muret tundma? (Neeme Raud saates „Täistund”, 14.03.2023)

Saatelõigu sissejuhatuseks mängib eetris Tanel Padari ja The Suni „Welcome to Estonia”, millele reageerides Raud ütleb: „No tere tulemast Eestisse, kus me vahel enam isegi täpselt aru ei saa, mis keelt räägime.” Raud avab niiviisi arutelu selle üle, kas keele varieerumise pärast peaks muret tundma. Ta esitab saates ka oma seisukoha, et keele varieerumist tuleb pidurdada ja eesti keelt kaitsta, sest eesti keel on oluline eesti rahvuse püsimiseks:

- (2) [Eesti keele] kadumise pärast otseselt kartma ei pea, küll aga oleks minu arvates kahju, kui jõuaksime oma keelega metsikusse lände, kus kõik on lubatud [---] meil kõigil on võimalus oma keelt kaitsta ja kindlustada, tehkem siis seda [---] [eesti keel] ongi ju meie Eesti asi, ilma milleta poleks ju ka enam meid rahvusena. (Neeme Raud saates „Täistund”, 14.03.2023)

Raud sõnastab saates emakeeletundide ühe eesmärgina selle, et „omakeelsetest sõnadest, mida on väidetavalt enam kui 600 000, sarnaselt aru saadaks”. Sellega seoses palub ajakirjanik ühel eesti keele õpetajal nimetada sõnu, mida erinevalt mõistetakse. Õpetaja valib sõnadeks *liiderlik* ja *osavõtlik*. Raud küsib seejärel neljalt inimeselt Tallinna tänavatel, mida need sõnad tähendavad. Üks noorem vastaja selgitab, et *liiderlik* on juhi omadustega ja *osavõtlik* on keegi, kes osaleb üritustel; üks vanem vastaja aga seletab, et *liiderlik* on vabade elukommetega ja *osavõtlik* on kaastundlik.

Seejärel küsib Raud samade sõnade tähendust Tartu Ülikooli doktorandilt Mari-Liis Korkuselt, kes annab sarnase vastuse nagu noorem vastaja eelpool: „mina seostan seda sõnaga *liider*” ja „*osavõtlik* jälle tähendaks minu jaoks inimest, kes on hästi aktiivne, võtab millestki osa”. Seejärel näitab Raud, et neil sõnadel on õigekeelsus-sõnaraamatus fikseeritud tähendus, mida tänavaintervjuudes esitas vanem vastaja. Edasi vestlevad Raud ja doktorant noortekeelest. Doktorandi seisukoht on, et „keel muutub ja see on hästi loomulik, mis on mõnes mõttes ka üks eesti keele elujõulisuse märke”. Sellega sõnastataksegi eriarvamus.

Edasi näidatakse saatelõigus ajakirjaniku intervjuud Keeleameti peadirektori Ilmar Tomuskiga ja Eesti Keele Instituudi direktori Arvi Tavastiga. Tomusk esitab seisukoha, et Eestis peab saama eesti keeles suheldud, ja Tavast, et muutumine on elava keele puhul normaalne. Saatelõigu lõpuosas intervjuuerib Raud õiguskantsler Ülle Madiset, kes ütleb: „Kantseliidi vohamine on väga suur oht eesti keelele, eesti kultuurile, aga ka õiguskindlusele ja sellele, et me kõik saaksime omavahel siin Eestis asjad mõistlikult aetud.”

5.2. Avangu etapp

Viidates „Täistunni” saatelõigus olnud intervjuule eesti keeleteaduse doktorandiga, sõnastab ajakirjanik Priit Pullerits doktorandi öeldu probleemina ning esitab oma seisukoha, et keeleteaduse doktorant peab õigekeelsussõnaraamatus fikseeritud sõnade tähendust teadma ja vastupidine viitab Eesti kõrghariduse madalale tasemele. Postitus tehti algselt Facebookis, kuid tsiteerime seda Delfi artikli põhjal.

- (3) Olin jahmatusest keeletu. Kas selline ongi nüüd Eesti kõrghariduse tase?! Sel juhul tuleb niisuguse kõrghariduse rahastamine lõpetada jalamaid! (Keeleaps töö pahameeletormi... 2023)

5.3. Argumenteerimise etapp

Järgnevatel nädalatel arutletaksegi eri meediakanalites vaidlusaluste teemade üle. Neid on kaks. Esiteks, kas on vaja, et sõnadel oleks kindlaksmääratud tähendus, ja sellega haakuvalt teiseks, kas eesti keeleteaduse doktorant peab sõnade kindlaksmääratud tähendust tundma. Arutelu käib seega keele olemuse ja keeleteadlase rolli üle. Laias laastus võtavad ajakirjanikud, kirjanikud, eesti keele õpetajad ja keeleteimetajad debatis sõna selle poolt, et kindlaksmääratud tähendused on vajalikud ja keeleteaduse doktorant peab neid tundma. Vastupidist väidavad keeleteadlased.

Need, kes seisavad sõnade kindla tähenduse eest, toovad välja vajaduse üksteist mõista (4)¹, eriti kui jutt käib üldkeelest ametlikus suhtluses. Leitakse, et keel küll muutub, aga ametliku suhtluse vajadusteks on oluline säilitada ühiskeel; kirjakeel peab olema selge, ühetähenduslik, lihtne ja konkreetne ning sõnadele huupi uusi tähendusi anda on ohtlik.

¹ Nii on siin ja edaspidi viidatud näidetele.

- (4) Sõnadel on mõte siis, kui me oleme nende tähenduses kokku leppinud, mitte ei hakka heietama, et „ega ma sõnaraamat ei ole.” [---] koidab kord lõbus päev, kui me ei saa enam lihtsalt aru, mida me üksteisele oma emakeeles räägime. (Juku-Kalle Raid, 19.03.2023, Elu24)

Arutelu taustal on varasem debatt õigekeelsussõnaraamatu vajalikkuse üle (nt Koreinik 2023). ÕS-ist vaatab sõnade tähendust järele Neeme Raud „Täistunni” saatelõigus ning selle juurde tullakse ikka ja jälle tagasi.

- (5) ÕS on hea kindel seljatagune. Kui milleski kahtleme, vaatame sealt järele. Emakeele õpetajad väga vajavad ÕSi. (Kaja Sarapuu Asso Ladva artiklis, 20.03.2023, Õhtuleht)
- (6) [K]ui palju kordi olen pidanud ise sõnaraamatutes tuhnima või tuttavatelt abi paluma, et arusaamatud mõisted selgemaks saaksid. (Triinu Laan, 21.03.2023, Õhtuleht)

Keeletoimetajadki rõhutavad, et keele muutumine on küll normaalne ja eesti keel võimaldab palju uusi sõnu tuletada, kuid üldkeel ei tohi liiga kiiresti muutuda, sest see peab jääma arusaadavaks. Niimoodi põhjendavad nad ka oma elukutse olulisust: keeletoimetajate roll on hoida keelt liiga kiiresti muutumast. Seos elukutsega ilmneb teisteski seisukohavõttudes.

- (7) Me ei saa seda kinni hoida, et ikkagi keel peab muutuma, aga keeletoimetajate, üldse keelehooldajate ülesanne on seda ka aidata mõtestada [---] me peame natuke jälgima seda, et me ei lähe nagu väga, noh, suure kapakuga nende muudatuste teed, et pärast on see olukord, et me ei saagi aru [---] me peame ikkagi hoidma seda üldkeelt, üldkeele mõte on see, et see oleks üldarusaadav. Kui see läheb liiga laperdama ühele või teisele poole, siis see ei ole hea. (Egle Heinsar intervjuus Marko Reikopile saates „Ringvaade”, 20.03.2023)

Vajadust üksteist üheti mõista seotakse argumentides ka riigi ja rahvuse hoidmise olulisusega. Ametliku keele üheti mõistetavust rõhutavad sõnavõtnud on seotud ka riigiga, sest ametlik keel eeldab riigi olemasolu. Leitakse, et keele fikseerimise olulisus tuleneb sellest, et eesti keel on põhiseaduse kaitse all, ja vastupidi, kui hoitakse keelt, hoitakse ka riiki ja rahvust.

- (8) See [eesti keel] ongi ju meie Eesti asi, ilma milleta poleks ju ka enam meid rahvusena (Neeme Raud saates „Täistund”, 14.03.2023)
- (9) [M]itte päevagi enam rüvetada põhiseaduse kaitse all olevat eesti keelt. ((:))kivisildnik, 23.03.2023, Objektiiv)

Need, kes avaldavad arvamust sõnade kindla tähenduse ning selle tundmise poolt, leiavad, et kooli ülesanne on sõnade tähendused selgeks õpetada. Nii kaitsetakse eesti keele õpetaja elukutset sellisena, nagu seda on pikalt tuntud. Leitakse,

et sõnade õigeid tähendusi ei tunta, sest kooliõpetus on ebapiisav (10), lapsevanemad suhtlevad vähe oma lastega, inglise keelt kasutatakse laialdaselt, ülikoolides toimub ülespetsialiseerumine, mille tõttu kannatab üldine arusaam ilmaasjadest, ning inimesed muutuvad mugavamaks, laisemaks ja primitiivsemaks ning kultuur käib alla (11).

- (10) Kes siin [koolis] seda eesti keelt selgeks ei saa, siis on väga vähe lootust, et nad sellega kuskil tulevikus enam niimoodi teadlikult tegelevad (Anu Kell saates „Täistund”, 14.03.2023)
- (11) Hiljuti rabas paljusid eestlasi teadasaamine, et filoloogia doktorant ei tunne sõnade „liiderlik” ja „osavõtlik” tähendust. Mõnes mõttes ei ole selles midagi üllatavat, sest aastaid ja aastaid on ju räägitud sellest, et koolides on eesti keele tunde liiga vähe. [...] Ka kõrgharidus ingliskeelestub jõudsalt, eesti kirjanduse ja kultuuri õpetamine on aga sellega käsikäes aina marginaliseerinud. Võiks ju eeldada, et üldteadmisi eesti kultuuri kohta õpetatakse sissejuhatava loengusarjana kõigil erialadel, sest ülikool võiks ju tähendada haritust laiemalt, mitte ühe eriala kitsama haru tundmist. (Maarja Vaino, 22.03.2023, Postimees)

Argumenteeritakse, miks on oluline, et keeleteadlased sõnade fikseeritud tähendusi tunneksid. Avaldatakse muret teaduse ja kõrghariduse kvaliteedi pärast (3) ning eesti keele tuleviku pärast (12). Väidetakse, et keeleteadlased peavad sõnade tähendusi tundma, sest muidu nad ei saa uurida keelekasutuse eripärasid ja nihkeid, ning selle poolest erineb keeleteadlane teistest inimestest, sh poliitikutest, kes võivad sõnade tähendusnihetega kaasa minna (13).

- (12) [K]uidas aga on jõudnud doktorandi staatusesse inimene, kes neid sõnu ei tunne? [...] Kui neil asjadel vahet ei tehta, siis järelikult ei valdata [*sic!*] keelt. [...] Kui tekib üha enam selliseid inimesi, kes pole lihtsatest eestikeelsetest sõnadest midagi kuulnudki, siis keel vaesub, mitte ei rikastu. (Margit Adorf, 19.03.2023, Eesti Päevaleht)
- (13) [T]uleb siiski imestada, et kui keeleteadlased uurivad noorte keelekasutust, aga sõnade kehtivaid, sõnastikutähendusi ei tea, siis mille alusel nad keelekasutuse eripära ja nihkeid registreerivad? Kuidas saame muutusi tajuda, kui oleme tuttavad ainult ühe ajahetke tähenduste ja sõnakujudega? (Maarja Kangro, 24.03.2023, Sirp)

Need keeleteadlased, kes on sõnadele kindla tähenduse määramise vastu, toovad argumentidena välja, et elavad keeled muutuvad alati. Keeleteadlase ülesanne ei ole sellele vastu seista ega tegeleda õige ja vale normeerimisega, ning ülikool ei nõua õppuritelt detailide pähe tuupimist. Ülikooli eesmärk on õpetada analüüsima ja vajalikku infot leidma (14) ning keeleteadlaste ülesanne on tegeleda muutuva keele uurimisega, st andmete teadusliku kogumise, analüüsimise ja süstematiseerimisega (15).

- (14) Keeleteadus ei tegele õigekeelsuse küsimustega – kui just eesmärk ei ole uurida õigekeelsusnormide toimimist ühiskonnas ning normide sobivust või sobimatust [---]. Selleks, et luua uut teadmist keele kohta, ei pea olema pähe õpitud kõik õigekeelsusdetailid või eesti keele sõnaraamatud. (Liina Lindström Priit Pulleritsu artiklis, 18.03.2023, Postimees)
- (15) Keel muutub ja eriti kiiresti muutub keeltes sõnavara. [---] Keeleteaduse doktoriõppe kese on keele uurimine, teaduslik andmete kogumine, analüüs ja süstematiseerimine [---] teadlane ei tegele õige ja vale normeerimisega. (TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituut, 17.03.2023, Facebook; Ann Veismann Delfi artiklis, 18.03.2023)

Keeleteadlased selgitavad ka keele olemust ja toimimist teadlase vaatevinklist. Martin Ehala avab keelemuutuste tagamaid: noored ei tea nende sõnade fikseeritud tähendust, mida vanemad põlvkonnad selliselt enam ei kasuta; osa sõnu aga ei kasutata enam (16), sest sotsiaalsed normid muutuvad. Ka teised seda meelt olevad keeleteadlased selgitavad, et noorte keeleline sisend on teistsugune kui vanematel põlvkondadel, mistõttu kasutavad noored keelt lihtsalt teisiti, mitte halvemini. Pööratakse tähelepanu sellele, et keele muutumine ei tähenda, et inimesed üksteist halvemini mõistaksid.

- (16) [V]anemad põlvkonnad, kes selle sõna kirjakeelset tähendust teavad, enam ei kasuta seda. (Martin Ehala, 19.03.2023, arvamusartikkel Postimehes)

Mari-Liis Korkus võtab avalikus meedias ise sõnade tähenduse fikseerimise küsimuses seisukoha, et tõepoolest on vajalik kindel tähendus (17), aga doktorant ei pea seda tundma; keeleteadlaste hulka on vaja ka neid, kes mõistavad noortekeelt.

- (17) [K]ahjuks intervjuu hetkel õiged tähendused kohe meelde ei tulnud. Ma ei kasuta neid sõnu. [---] Ma teadsin tol hetkel, et minu pakutavad vastused on valed, aga ometi pidin ju midagi vastama, mis need võiks tähendada minu jaoks. [---] Mõni võib mind selle eest hukka mõista, aga selleks, et jälgida eesti keele arengut, peab lisaks liiderlikkuse ja osavõtlikkuse asjatundjatele olema ka neid, kes mõistavad noorema kõnelejaskonna keelepruuki. (Mari-Liis Korkus Priit Pulleritsu artiklis, 18.03.2023, Postimees)

Arutelus ei ole lõpuetappi, nii nagu seda määratlevad van Eemeren ja Houtlosser (2002), sest diskussioon hääbub ja kerkib aeg-ajalt edaspidigi eri märksõnade (eriti sõna *liiderlik*) kaudu ning erimeelsused jäävad lahendamata.

6. Keeleteema taga on peidus enamat kui keel

Meie käsitletud keelevaidluses osalesid elukutsete esindajad, kelle töös on keel olulisel kohal: kirjanikud, ajakirjanikud, keeleteoimetajad, eesti keele õpetajad, keeleteadlased. Arutelu ei käi elava keele muutumise üle, vaid selle üle, kas sõnade tähenduste fikseerimine on vajalik ja kas keeleteadlased peavad fikseeritud tähendusi tundma. Teisisõnu vaieldakse, mis on keele olemus, millises suhtes peaksid olema kõneldud ja kirjutatud keel ning mis on selles protsessis keeleteadlaste ülesanne. Seisukohad lahknesid just keeleteadlaste (aga mitte kõigi) ja teiste keeleinimeste vahel. Kui keeleteadlased pidasid enamasti oma eriala raames oluliseks jääda keele varieerumise kirjeldamise juurde, siis teised keeleinimesed leidsid, et keeleteadlased peaksid keelekorralduses võtma juhtiva otsustava rolli ning olema eeskujukõnelejad, et hoida keelt kindlates raamides.

Ammoni (2015) järgi on kõik arutelust osavõtjad – mitte ainult keeleteadlased – keelenormi autoriteedid, eeskujukõnelejad, sotsiaalsed jõud, mis määravad standardkeele. Lihtsustatult võib öelda, et arutelust tundub, et ei taheta võtta võimupositsiooni või ei tajuta oma vastutust keelenormide kujundamisel. Oodatakse, et autoriteet nimega keeleteadlane näitaks eeskjuu. Ka keeleteadlased ei taha sellist vastutust võtta. Üks, mis seob kõiki arutelust osavõtjaid, on oma elukutsest tuleneva perspektiivi kaitsmine – seda teevad nii keeleteadlased, keeleteoimetajad kui ka eesti keele õpetajad. Kuna prestiiž on seotud keelekasutajaga (Milroy 2001: 532), siis on ühiskonnal kõrged ootused doktorantide keelekasutusele.

Argumentatsioonianalüüsi kaudu oleme näidanud, et keeledebatis oli osalejate jaoks palju kaalul: üksteisemõistmine, ühiskonna toimimine, kõrghariduse kvaliteet, rahvuse ja riigi säilimine ja isegi inimkonna püsimine vs. allakäik. Selliseid muresid on keele ja keelemuutustega seostatud sajandeid. Näiteks on ikka ja jälle üles kerkinud arutelu standardkeele vajaduse üle. Tuuakse esile, et inimesed ei saa üksteist mõista ega olla oma teadmistes kindlad, kui ei ole fikseeritud keelt (Bauman, Briggs 2003; Gordin 2015). Siin peitub soov lahendada omavahelise mõistmise probleem keele kui vahendi abil, kuid üksteise mõistmine ei sõltu üksnes keelest. Mõistmine, nagu ka sõnatähendused kujunevad suhtluses ja sõltuvad kontekstist. Sõnatähenduste kunstlik kindlaks määramine jääks elukaugeks (vt ka Risberg 2024). Keel on rohkem kui ainult vahend. Kuigi debatis väljendatud murekohad on tõsised ning neil teemadel tulebki arutleda, siis varasemad keelevaidlused on näidanud, et nende seostamine keele õigsuse/väärusega viib tupikusse (Chalvin 2023).

Vaja on keeleteadlikkust, st keele ja ühiskonna toimimise sügavat mõtestamist ja laiapõhjalist arutelu. Muidu tekib vastukäivus: keeleteadlased ütlevad, et nende töö ei ole keelt normeerida, aga teised keeleinimesed arvavad, et peaks olema. Sageli omistatakse ühiskonnas teadusele ja teadlastele ülesandeid, mida nad teaduse iseloomu tõttu täita ei saa, näiteks ajatu tõe edastamine. Ebarealistlik ootus teadusele toob kaasa umbusalduse teadlaste vastu ja nende pädevuses kahtlemise: kuna teadlased eksivad, kipub tekkima arvamus, et teadus ei ole usaldusväärne (Sova 2024; Tavast 2024).

Avalikku keelevaldust võib kõrvutada koroonakriisiga seotud mitmetahulise debatiga. Ehkki riiklikul tasandil kiideti teadlasi ja toodi esile koroonakriisi n-ö positiivset mõju teaduskommunikatsioonile ja koostööle (OECD ülevaade 2020), süüdistati paljudes riikides koroonakriisi ajal teadlasi valetamises ja ebausaldusväärsuses (Safford jt 2021). Siin on omakorda võtmeroll ajakirjandusel, mis sageli just avalikes debattides oli tulle valab (Uusberg 2024). Andero Uusberg, kes oli valitsust nõustava COVID-19 tõrje teadusnõukoja liige, sedastab, et temal õnnestus avalikkuse tähelepanust hoida ohutusse kaugusesse, ja lisab, et „selle soojus on paitav, aga liiga lähedale sattudes hakkab kõrvetama” (Uusberg 2023). Tartu Ülikooli doktorant tõmmati sõnadele n-ö vale tähenduse omistamise tõttu aga jaanilõukesse.

Veel jäävad õhku küsimused, kas selle debati algatanud ajakirjanikud tunnevad tõesti muret eesti keele käekäigu pärast või oskavad lihtsalt teha hästi müüvat lugu; kas mingit rolli võis mängida ka soodünaamika, nimelt noort naissoost keeleteadlast süüdistasid erialases küündimatuses vanemas keskeas meesajakirjanikud; kuidas kujunevad pikemas perspektiivis inimeste keeleideoloogiad jpm. Näeme vaid keeleideoloogiate väljendust ühel ajahetkel konkreetses debatis.

Lisa 1. Kasutatud materjal.

Allika tüüp	Kuupäev	Avaldamis-koht	Autor	Pealkiri/täpsustus	Veebiviide
televisiooni-saate lõik	14.03.2023	Kanal 2, „Täistund“	Neeme Raud	„TÄISTUND – Emakeelepäeval küsib Neeme Raud kas me peame Eesti keele pärast muret tundma?“	https://youtu.be/60ZNm-PEj5s?si=4IPXpvRc2I0T4Vbd Kirjeldav tekst saatelõigust: https://kanal2.ee/et/n/165984/kanal-2-taistund-kuesib-miks-ostavad-vene-kodanikud-ida-virumaale-imeodavaid-kortereid https://www.delfi.ee/artikkel/1201595
Facebooki postitus	15.03.2023	Facebook / 18.03.2023 Delfi	Priit Pullerits	Pulleritsu postituse tsitaat „Olin jahmatusest keeletu...“ artiklis „Keeleaps töi pahameeletormi. Doktorant: keeleteadlane ei ole kõndiv õigekeelsussõnaraamat“	https://www.delfi.ee/artikkel/120159598/keeleaps-toi-pahameeletormi-doktorant-keeleteadlane-ei-ole-kondiv-oigekeelsussõnaraamat
arvamus-artikkel	17.03.2023	Uued Uudised	Piret Kivi	„Eesti keel mitte-eestlaste, pooleestlaste ja kirjaoskamate nooreestlaste kätes“	https://uueduudised.ee/arvamus/piret-kivi-eesti-keel-mitte-eestlaste-poolleestlaste-ja-kirjaoskamate-nooreestlaste-kates/
Facebooki postitus	17.03.2023	Facebook / 18.03.2023 Delfi	Eesti ja üldkeeleteaduse instituut, Ann Veismann	Postitus algab nii: „Meie doktorant Mari-Liis on saanud Neeme Raua telesaates „Täistund“ esinemise tõttu palju tähelepanu...“	https://www.facebook.com/keeleteadus/posts/pfbid034ezxTBLENTB67ukaOmXMKCqRZyHmdzsoB4PQZe6qxYLnA-gfUQSBG Gskg3jhabGnAl
arvamus-artikkel	18.03.2023	Postimees	Priit Pullerits	„Doktorandi tõlgenduses on Eesti juhid liiderlikud“	https://www.postimees.ee/7734954/doktorandi-tolgenduses-on-eesti-juhid-liiderlikud
ülevaate-artikkel	18.03.2023	Delfi		„Keeleaps töi pahameeletormi. Doktorant: keeleteadlane ei ole kõndiv õigekeelsussõnaraamat“	https://www.delfi.ee/artikkel/120159598/keeleaps-toi-pahameeletormi-doktorant-keeleteadlane-ei-ole-kondiv-oigekeelsussõnaraamat
arvamus-artikkel	19.03.2023	Eesti Päevaleht	Margit Adorf	„Margit Adorf: „inimvara väärindavad“ õpetajad küll palgatõusu ei vääri“	https://epl.delfi.ee/artikkel/120159374/kolumn-margit-adorf-inimvara-vaarin-davad-opetajad-kull-palgatõusu-ei-vaari
arvamus-artikkel	19.03.2023	Postimees	Martin Ehala	„Avameelselt liiderliikkusest“	https://arvamus.postimees.ee/7735727/martin-ehala-avameelselt-liiderliikkusest

arvamus-artikkel	19.03.2023	Elu24	Juku-Kalle Raid	Juku-Kalle Raid: kas lolle toodab kool või tulevad nad ise nagu lutikad seinapragudest?”	https://elu24.postimees.ee/7735700/elu25-juku-kalle-raid-kas-lolle-toodab-kool-voi-tulevad-nad-ise-nagu-lutikad-seinapragudest
arvamus-artikkel	20.03.2023	Õhtuleht	Asso Ladva	„Liiderlikult osavõtlük: uue tähenduse saanud sõnad ajasid keelerahva kihevile”	https://www.ohhtuleht.ee/1081959/liiderlikult-osavotlik-ue-tahenduse-saanud-sonad-ajasid-keelerahva-kihevile
televisiooni-intervjuu	20.03.2023	ERR, „Ringvaade”	Intervjuu keeletoimetaja Egle Heinsariga	„Keelotoimetaja: peame jälgima, et me ei läheks liiga suure hooga muudatuste teed”	https://menu.err.ee/1608921230/keelotoimetaja-peame-jalgima-et-me-ei-laheks-liiga-suure-hooga-muudatuste-teed
arvamus-artikkel	21.03.2023	Postimees	Ilmar Tomusk	„Mida teha „liiderliku” ja teiste sõnadega, mille tähendust noored enam ei tea?”	https://arvamus.postimees.ee/7736933/ilmar-tomusk-mida-teha-liiderliku-ja-teiste-sonadega-mille-tahendust-noored-enam-ei-tea
arvamus-artikkel	21.03.2023	Õhtuleht	Triinu Laan	„Suu seks: liiderlikkuse kaitses”	https://www.ohhtuleht.ee/1081995/seisukoht-suu-seks-liider-likkuse-kaitses
arvamus-artikkel	21.03.2023	Objektiiv	Ivan Makarov	„Ivan Makarov: emakeele soolistamata üraskid ja meeshinge soolistatud libapaatia”	https://objektiiv.ee/emakeele-soolistamata-uraskid-ja-meeshinge-soolistatud-libapaatia/
arvamus-artikkel	22.03.2023	Postimees	Maarja Väino	„Keele „vabastamine” ja vihakõne seadus muudavad meie kohtusaalide imede õueks”	https://arvamus.postimees.ee/7737825/maarja-vaino-keele-vabastamine-ja-vihakone-seadus-muudavad-meie-kohtusaalid-imede-oueks
arvamus-artikkel	23.03.2023	Objektiiv	(:)kivisildnik	„(:)kivisildniku luulukontroll: Vaimunõruse batsillide häämmastavast liiderlikkusest”	https://objektiiv.ee/kivisildniku-luulukontroll-vaimunotruse-batsillide-hammastavast-liiderlikkusest/
arvamus-artikkel	24.03.2023	Sirp	Maarja Kangro	„Quod licet bovi?”	https://www.sirp.ee/s1-artiklid/arvamus/quod-licet-bovi/
arvamus-kodulehel	29.03.2023	Eesti Keeletoimetajate Liidu koduleht	Hille Saluäär	„Osavõtlük liiderdaja juhtum”	https://keelotoimetajateleit.ee/osavotliku-liiderdaja-juhtum/
arvamus-artikkel	15.04.2023	Postimees	Mihkel Mutt	„Keel on võim”	https://arvamus.postimees.ee/7754299/mihkel-mutt-keel-on-voim

KIRJANDUS

- Althusser, Louis 1976.** On Ideology. London: Verso.
- Ammon, Ulrich 2015.** On the social forces that determine what is standard in a language – with a look at the norms of non-standard language varieties. – *Bulletin suisse de linguistique appliquée*. Erinumber, nr 3, lk 53–67.
- Annist, Aet; Kaaristo, Maarja 2023.** Antropoloogia kujunemine ja uurimisluu. – *Sotsiaal- ja kultuuriantropoloogia. Õpik kõrgkoolidele. (Gigantum humeris.)* Toim A. Annist, M. Kaaristo. 2., täiendatud tr. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, lk 15–64.
- Ayres-Bennett, Wendy 2021.** Modelling language standardization. – *The Cambridge Handbook of Language Standardization. (Cambridge Handbooks in Language and Linguistics.)* Toim W. Ayres-Bennett, John Bellamy. Cambridge: Cambridge University Press, lk 27–64. <https://doi.org/10.1017/9781108559249>
- Bauman, Richard; Briggs, Charles L. 2003.** Voices of Modernity: Language Ideologies and the Policies of Inequality. (Studies in the Social and Cultural Foundations of Language 21.) Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511486647>
- Blommaert, Jan 1999.** The debate is open. – *Language Ideological Debates. (Language, Power and Social Process 2.)* Toim J. Blommaert. Berlin–New York: De Gruyter Mouton, lk 1–38. <https://doi.org/10.1515/9783110808049>
- Bourdieu, Pierre 1991.** Language and Symbolic Power. Tlk Gino Raymond, Matthew Adamson. Cambridge: Polity Press.
- Cameron, Deborah 1995.** Verbal Hygiene. London: Routledge.
- Chalvin, Antoine 2023.** Johannes Aavik ja eesti keeleuendus. (Gigantum humeris.) Tlk Heete Sakhai. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Davies, Winifred V. 2000.** Language awareness amongst teachers in a Central German dialect area. – *Language Awareness*, kd 9, nr 3, lk 119–134. <https://doi.org/10.1080/09658410008667141>
- Foucault, Michel 2005 [1971].** Diskursuse kord. Collège de France'i inauguratsiooniloeng 2. detsembril 1970. Tlk Marek Tamm. Tallinn: Varrak.
- Garrett, Peter 2010.** Attitudes to Language. (Key Topics in Sociolinguistics.) Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511844713>
- Gordin, Michael D. 2015.** Scientific Babel: How Science Was Done Before and After Global English. Chicago: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226000329.001.0001>
- Gümnaasiumi riiklik õppekava 2011.** – *Riigi Teataja I*, 14. I 2011, 2. <https://www.riigiteataja.ee/akt/108032023006?leiaKehtiv>
- Haugen, Einar 1987.** Blessings of Babel: Bilingualism and Language Planning: Problems and Pleasures. (Contributions to the Sociology of Language 46.) Berlin–Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110862966>
- Jõgever, Jaan 1913.** Õigekeelsus ja õigekiri. – *Eesti Kirjandus*, nr 8, lk 289–303.
- Kaplinski, Jaan 2020.** Eesti, estoranto ja teised keeled. (Bibliotheca controversiarum.) Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

- Keeleaps** tõi pahameeletormi. Doktorant: keeleteadlane ei ole kõndiv õigekeelsus-sõnaraamat. – Delfi 18. III 2023. <https://www.delfi.ee/artikkel/120159598/keeleaps-toi-pahameeletormi-doktorant-keeleteadlane-ei-ole-kondiv-oigekeelsussonaraamat>.
- KeeleS** = Riigi Teataja I, 18. III 2011, 1. <https://www.riigiteataja.ee/akt/118032011001>
- Klaas-Lang, Birute 2022.** Birute Klaas-Lang: meie ühiskonda ähvardab lõhestada ka keelekriis. – ERR 19. X. <https://www.err.ee/1608756460/birute-klaas-lang-meie-uhiskonda-ahvardab-lohestada-ka-keelekriis>
- Klaas-Lang, Birute; Metslang, Helle 2018.** Eesti keele kestlikkus kõrghariduses. – Akadeemia, nr 4, lk 667–688.
- Koreinik, Kadri 2023.** Extralinguistic arguments in 21st century language planning discourse: A „superdictionary” between language standardization from above and below. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics, kd 14, nr 1. <https://doi.org/10.12697/jeful.2023.14.1.04>
- Koreinik, Kadri; Praakli, Kristiina 2013.** Keele kestlikkuse ja kao konstrueerimine poolavalikes diskursustes. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, kd 9, lk 131–148. <http://dx.doi.org/10.5128/ERYa9.09>
- Koreinik, Kadri; Mandel, Aive; Pilvik, Maarja-Liisa; Praakli, Kristiina; Vihman, Virve-Anneli 2023.** Outsourcing teenage language: a participatory approach for exploring speech and text messaging. – Linguistics Vanguard, kd 9, nr 4, lk 389–398. <https://doi.org/10.1515/lingvan-2021-0152>
- Langemets, Margit; Risberg, Lydia; Tavast, Arvi; Päll, Peeter; Raadik, Maire; Paet, Tiina 2022.** Keelekorraldajad: keele muutumisega kaasneb alati ka selle üle muretsemine. – ERR 2. XII. <https://www.err.ee/1608807802/keelekorraldajad-keele-muutumisega-kaasneb-alati-ka-selle-ule-muretsemine>
- Lindström, Liina; Risberg, Lydia; Plado, Helen 2023.** Language ideologies and beliefs about language in Estonia and Estonian language planning. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics, kd 14, nr 1, lk 7–48. <https://doi.org/10.12697/jeful.2023.14.1.01>
- Lippi-Green, Rosina 2012.** English with an Accent: Language, Ideology and Discrimination in the United States. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203348802>
- Milroy, James 2001.** Language ideologies and the consequences of standardization. – Journal of Sociolinguistics, kd 5, nr 4, lk 530–555. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00163>
- OECD ülevaade 2020.** Haridus ja Teadusministeeriumi koduleht, 26. XI. <https://www.hm.ee/uudised/oecd-ulevaade-koroonakriis-voimendab-teadlaste-ja-teaduskoostoo-rolli-uhiskonnas>
- Plado, Helen; Lindström, Liina; Iva, Sulev 2023.** Võro South Estonian. – The Uralic Languages. 2. tr. Toim Daniel Abondolo, Riitta-Liisa Valijärvi. London: Routledge, lk 386–432. <https://doi.org/10.4324/9781315625096-9>
- Põhikooli riiklik õppekava 2011.** – Riigi Teataja I, 14. I 2011, 1. <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020?leiaKehtiv>
- Risberg, Lydia 2024.** Sõnatähendused ja sõnaraamat. Kasutuspõhine sisend eesti keelekorraldusele. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 52.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Risberg, Lydia; Langemets, Margit 2023.** Sõnatähenduste normimise traditsioon ja selle murdmise eesti keelekorralduses. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, kd 14, nr 1, lk 49–80.
<https://doi.org/10.12697/jeful.2023.14.1.02>
- Safford, Thomas G.; Whitmore, Emily H.; Hamilton, Lawrence C. 2021.** Follow the scientists? How beliefs about the practice of science shaped COVID-19 views. – *JCOM*, kd 20, nr 07, A03. <https://doi.org/10.22323/2.20070203>
- Sakova, Aija 2024.** Võtta sõna ja rääkida teadusest – miks ja kuidas? – *Sirp* 24. V, lk 16–17.
<https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c21-teadus/votta-sona-ja-raakida-teadusest-miks-ja-kuidas/>
- Schieffelin, Bambi B.; Woolard, Kathryn A.; Kroskrity, Paul V. (toim) 1998.** *Language Ideologies: Practice and Theory.* (Oxford Studies in Anthropological Linguistics 16.) New York–Oxford: Oxford University Press.
- Silverstein, Michael 1979.** Language structure and linguistic ideology. The elements: A Par session on Linguistic Units and Levels: Including Papers from the Conference on Non Slavic Languages of the USSR. Toim Paul R. Clyne, William F. Hanks, Carol L. Hofbauer. Chicago: Chicago Linguistic Society, lk 193–247.
- Soler, Josep; Rozenvalde, Kerttu 2021.** The Englishization of higher education in Estonia and Latvia: Actors, positionings, and linguistic tensions. – *The Englishization of Higher Education in Europe.* Toim Robert Wilkinson, René Gabriels. Amsterdam: Amsterdam University Press, lk 57–75. <https://doi.org/10.5117/9789463727358>
- Sova, Henrik 2024.** Teaduse ja ühiskonna usalduskriisi taga on ülepaisutatud ootused. – *Postimees* 13. III. <https://arvamus.postimees.ee/7978847/henrik-sova-teaduse-ja-uhiskonna-usalduskriisi-tag-a-on-ulepaisutatud-ootused>
- Tavast, Arvi 2024.** Keeleminutid: teaduse kõlblik kuni. – *ERR* 11. III.
<https://kultuur.err.ee/1609278456/keeleminutid-teaduse-kolblik-kuni>
- Undusk, Jaan 2012.** Luterlik, valgustuslik ja romantiline keeleideoloogia meie vanemas kirjakultuuris. – *Vikerkaar*, nr 10–11, lk 73–90.
- Uusberg, Andero 2023.** Andero Uusberg: keset kriise elamine eeldab psühholoogilist säile nõtkust. Intervjueeris Juhan Hella. – *ERR, Novaator* 12. II.
<https://novaator.err.ee/1608881366/andero-uusberg-keset-kriise-elamine-eeldab-psuhholoogilist-sailenotkust>
- Uusberg, Andero 2024.** Inimesed otsivad konfliktist teisi psühholoogilisi hüvesid. Intervjueeris Merilin Pärli. – *ERR, Novaator* 9. III. <https://novaator.err.ee/1609276931/andero-uusberg-inimesed-otsivad-konfliktist-teisi-psuhholoogilisi-huvesid>
- Vaicekauskienė, Loreta 2012.** 'Good Language' and insecure speakers: A study into meta-linguistic awareness of TV and radio journalists in the context of Language. – *Multiple Perspectives in Linguistic Research on Baltic Languages.* Toim Aurelija Usonienė, Nicole Nau, Ineta Dabašinskienė. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, lk 76–103.
- Vainik, Ene; Paulsen, Geda 2023.** Kujundlik mõtlemine 2020.–2022. aasta keelekriisis. – *Keel ja Kirjandus*, nr 7, lk 651–677. <https://doi.org/10.54013/kk787a1>
- Valk, Aune 2010.** Keel ja identiteet. Keele roll eestlaste identiteedis. – *Eestlased ja eesti keel välismaal.* Toim Kristiina Praakli, Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 113–141.

- van Eemeren, Frans H.; Snoeck Henkemans, A. Francisca 2016. *Argumentation: Analysis and Evaluation*. 2. tr. New York–London: Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315401140>
- van Eemeren, Frans H.; Houtlosser, Peter 2002. Strategic maneuvering: Maintaining a delicate balance. – *Dialectic and Rhetoric: The Wrap and Woof of Argumentation Analysis*. (Argumentation Library 6.) Toim F. H. van Eemeren, P. Houtlosser. Dordrecht: Springer, lk 131–159. <https://doi.org/10.1007/978-94-015-9948-1>
- van Eemeren, Frans H.; Garssen, Bart; Krabbe, Erik C. W.; Snoeck Henkemans, A. Francisca; Verheij, Bart; Wagemans, Jean H. M. 2014. *Handbook of Argumentation Theory*. Dordrecht: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-90-481-9473-5>
- Vessey, Rachelle 2013. Too much French? Not enough French?: The Vancouver Olympics and a very Canadian language ideological debate. – *Multilingua*, kd 32, nr 5, lk 659–682.
<https://doi.org/10.1515/multi-2013-0031>
- Viht, Annika; Habicht, Külli 2022. Baltisaksa periood eesti keele korralduses (Vaateid eesti keelekorralduse arenguloole). – *Keel ja Kirjandus*, nr 11, lk 1031–1049.
<https://doi.org/10.54013/kk779a4>
- Woolard, Kathryn A. 2020. Language ideology. – *The International Encyclopedia of Linguistic Anthropology*. Toim James Stanlaw. Hoboken, NJ: Wiley.
<https://doi.org/10.1002/9781118786093.iela0217>

Kerttu Rozenvalde (snd 1986), PhD, Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi keelepoliitika teadur (Jakobi 2–437, 51005 Tartu), kerttu.rozenvalde@ut.ee

Kristel Algvere (snd 1989), MA, Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi keeleteaduse nooremteadur (Jakobi 2–431, 51005 Tartu), kristel.algvere@ut.ee

What is at stake when we talk about language? A language ideological debate on the meanings of *liiderlik*

Keywords: language ideological debate, argumentation analysis, Estonian, standard language, language authorities

Language ideologies both reflect and (re)create our understandings of language. This article focuses on language ideological discourses where language is overtly the subject of discussion, yet other social concerns are subtly expressed in the background. What is discussed in a public language ideological debate beyond language itself? Who are the participants in such a debate? The case study that we have chosen to examine is the public debate in Estonian media on the meanings of the word *liiderlik* (a loanword from German *liederlich*, meaning ‘debauched’; and a newer loan from English *leader* + adjective suffix *lik*, meaning ‘leader-like’) that took place in March and April 2023. We use argumentation analysis as a methodological tool to

explore the debate from the perspective of how arguments are constructed to express language ideologies. Our aim is to highlight the non-linguistic social concerns that become associated with language in such a debate and are presented as language issues. The article reveals that language professionals – such as linguists, language editors, language teachers, and journalists – play a prominent role in the debate. Whereas most of them adopt the standpoint that word meanings should be standardized in a normative dictionary, some linguists advocate for the opposing view that meanings cannot be fixed. The analysis shows that there is a lot at stake for the participants in the debate: ensuring mutual understanding, the functioning of society, the quality of higher education and science, the survival of the nation and the state, and even the future of humanity. With this article, we aim to bridge the gap between linguists and other language professionals, showing that while their concerns are vital, framing them as language issues can lead to entrenched, outdated discourses.

Kerttu Rozenvalde (b. 1986), PhD, University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, Research Fellow in Language Policy (Jakobi 2-437, 51005 Tartu), kerttu.rozenvalde@ut.ee

Kristel Algreve (b. 1989), MA, University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, Doctoral Student, Junior Research Fellow in Linguistics (Jakobi 2-431, 51005 Tartu), kristel.algreve@ut.ee